

УДК 399.327(4)

Огінок С. В.

*аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Ohinok S. V.

*PhD Student
Department of International Economic Relations
Ivan Franko National University of Lviv*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО РИНКУ ЄС

EVOLUTION OF VIEWS ON ISSUES OF ECONOMIC INTEGRATION AND ESTABLISHING THE EU SINGLE MARKET

Анотація. У роботі розглянуто теоретико-методологічні засади дослідження проблем формування та розвитку економічної інтеграції. Проаналізовано основну літературну базу, яка стосується проблем виникнення та розвитку основних теорій економічної інтеграції. Обґрунтовано головні відмінності між трактуванням поняття «економічна інтеграція». Проведено аналіз європейської інтеграції.

Ключові слова: міжнародна економіка, економічна інтеграція, єдиний ринок.

Вступ та постановка проблеми. Однією з основних характеристик сучасних міжнародних економічних відносин є економічна інтеграція, яка сформувалася внаслідок поглиблення міжнародного територіального поділу праці та під впливом глобалізації та регіоналізації. На сучасному етапі розвитку та функціонування міждержавних відносин міжнародна економічна інтеграція стала основною підсистемою світової економіки. Виходячи з важливого значення цього явища для світової економіки, було проведено детальний аналіз еволюціонування поглядів на проблеми економічної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теорій економічної інтеграції зробили: М. Гальперін, Б. Балаша, Г. Мюрдаль, А. Маршаль,

П. Стріген, Ф. Перру, Т. Мен, А. Монкретсьєн та У. Стаффорд, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.Р. МакКуллох, Ф. Ліст, Г. Шмолер та В. Рошер, А. Філіпенко, В. Вергун, І. Бураківський та ін. Однак деякі аспекти економічної інтеграції потребують подальших досліджень.

Метою даної роботи є поглиблене вивчення проблем економічної інтеграції та теорій формування єдиного ринку ЄС.

Результати дослідження. У перекладі з латинської термін *integratio* означає об'єднання в ціле окремих частин. Однак сьогодні термін «міжнародна економічна інтеграція» є значно ширшим та багатограннішим [1, с. 39].

Загалом, у науковій літературі існує три основні підходи до визначення поняття «міжнародна економічна інтеграція»:

1) Ринкова школа. Міжнародна економічна інтеграція має забезпечити такі самі умови для руху факторів виробництва, які існують у національній ринковій системі, абсолютну свободу дій ринкових сил та мінімізувати регулюючий вплив держави [2, с. 276].

На ранніх етапах дослідження інтеграційних процесів міжнародна економічна інтеграція навіть ототожнювалася з торговельною та платіжною лібералізацією. Відомий французький економіст М. Алле писав, що «багатосторонньо прийнятними правилами для тісної економічної інтеграції між демократичними суспільствами є правило вільного ринку». Німецький автор В. Рьопке вбачав у європейській інтеграції не що інше, як спробу виправити становище, яке склалося після 1914 р., коли було зруйновано інтеграцію національних економік.

М. Гальперін, американський експерт, категорично заперечує будь-яке регіональне планування розвитку та субсидування з метою реконверсії промисловості, але обстоює відповідальність держави за інвестиційні рішення в певних галузях.

Повна інтеграція досягається шляхом відміни втручання держави в економіку. Одна з головних ознак такої інтеграції – наявність золотого стандарту та повна конвертованість валют, що забезпечує єдність ринку, ціни та розрахунків між резидентами як однієї країни, так і двох та більше країн. Повна інтеграція за даною концепцією – це однакові умови руху товарів та факторів виробництва.

2) Ринково-інституційна школа. Одним із її провідних представників є Б. Балаша. За його визначенням економічну інтеграцію можна визначати як процес та як стан речей. Економічна інтеграція як процес охоплює низку заходів, які спрямовані на усунення дискримінації між економічними одиницями, що належать до різних національних держав; як стан речей – відсутність будь-якої з форм дискримінації між національними економіками [3, с. 1–2]. Представники ринково-інституційної школи велику увагу приділяють заходам, що допоможуть мінімізувати дискримінацію втручання держави у співробітництві між державами та висунути на провідні позиції ринкові регулятори економічних процесів. Прихильники даної концепції намагаються знайти компроміс між ринковими та державними регулятивними механізмами міжнародної економічної інтеграції, вважаючи, що інтеграція є втіленням певної єдності економічних і політико-правових аспектів. На відміну від представників ринкової школи інституціоналісти визнають, що національні господарства неможливо інтегрувати лише ринковими методами [4, с. 8].

3) Структурна школа. Представники даної моделі визначають інтеграцію як глибокий процес, у результаті якого відбувається взаємопроникнення національних економік, що призводить до неодмінних змін структури економіки та її перетворення, тобто економічна інтеграція веде до створення якісно нового, досконалого економічного організму [5, с. 16–17]. Представники даної школи, такі як Г. Мюрдаль, А. Маршал, П. Стрітен, Ф. Перру, зауважили, що при повній свободі руху товарів та факторів виробництва не забезпечується соціально-економічна ефективність об'єднання, оскільки розвиток регіонів є нерівномірним. У працях «Солідарна Європа» та «Територіальна інтеграція» А. Маршал доводить, що інтеграція досягається лише на рівні зони вільної торгівлі, адже саме на цій стадії розвиток однієї країни позитивно впливає на інших країн-учасниць.

Представники цього напрямку розглядають економічну інтеграцію країн як глибинний процес структурних перетворень в їх економіці. Отже, йдеться про своєрідну зміну системи: інтегрування повинно означати не просто суму

національних економік, а якусь нову якість, більш досконалий господарський організм.

На думку представників цієї концепції, економічна інтеграція можлива тільки на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних економік. Маршал писав, що повне завершення інтеграції – це «простір солідарності», тобто так звана цілковита сітка економічних зв'язків між економіками, які раніше були відокремленими.

Отже, міжнародну економічну інтеграцію можна визначити як процес, що виник у результаті міжнародного поділу праці та який веде до зближення економік окремих країн, результатом якого є формування єдиного економічного простору, в якому буде відбуватися безперешкодний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили.

Як було зазначено вище, міжнародна інтеграція є дуже багатограним явищем, яке поєднує в собі економічні особливості, а також політичні, культурні та соціальні. Теорія міжнародної інтеграції еволюціонувала і змінювалася відповідно до епохи, в якій розвивалася.

Першими теоретичне обґрунтування економічної інтеграції намагалися дати меркантилісти, а саме Т. Мен, А. Монкретєн та У. Стаффорд, які вбачали в інтеграції елемент учення про ефективність зовнішньої торгівлі [7, с. 212]. Основи теоретичного аналізу міжнародної економічної інтеграції заклали ще А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.Р. МакКуллох, Ф. Ліст, Г. Шмолер та В. Рошер, які переважно досліджували діяльність митних союзів.

У світовій літературі поширена думка, що теорія економічної інтеграції пройшла дві стадії еволюції, кожна з яких відповідала своєму часу [8, с. 82–87]. Перша – традиційна теорія економічної інтеграції, основна увага якої зосереджена на поясненні основних переваг торгівлі та економічної інтеграції, а друга – нові теорії економічної інтеграції, які розвивалися під впливом зміни економічних і торговельних умов [9, с. 133–155].

Основоположником традиційної теорії економічної інтеграції вважається Дж. Вайнер. Його книга «Питання про митні союзи» (1950 р.) була охарактеризована як перший у своєму роді детальний економічний аналіз усіх переваг і вигод від економічної інтеграції [10, с. 209–211]. Дж. Вайнер уперше визначив позитивні та негативні сторони економічної інтеграції та провів її статистичний аналіз, в основу якого покладено порівняльний аналіз торгівлі між країнами з індивідуальними тарифами та за умов підписання митного союзу, який скасовує всі тарифи при торгівлі. Після створення митного союзу в економіці країн спостерігається виникнення так званих статистичних ефектів інтеграції, тобто її економічні наслідки. Дж. Вайнер розділив дані ефекти на дві групи: ефект створення торгівлі (trade creation) та ефект відхилення торгівлі (trade diversion). Ефект створення торгівлі виникає тоді, коли в країні формується потік імпортованих товарів у зв'язку зі створенням митного союзу, що веде до здешевлення імпортованих товарів через відміну мита. Основними наслідками даного ефекту є переорієнтація споживачів на дешевший імпортований товар, розширення ринку та ефективніше використання ресурсів, а найголовнішим є те, що добробут країн підвищується та зростає масштаби торгівлі.

Однак ефект торгівлі не завжди дає позитивні наслідки на практиці, оскільки окрема країна може за рахунок, скажімо, ліквідації митних бар'єрів досягти кращих результатів, ніж інтегрована. У такому випадку виникає ефект відхилення (диверсифікації) торгівлі, коли споживачі переорієнтовуються з купівлі товарів позаінтегрованого джерела на внутріінтегроване. Міжнародна економічна інтеграція переважно завжди призводить до зростання

добробуту країн, оскільки ефект відхилення, який виникає в результаті створення митного союзу і веде до покращення добробуту в країнах-учасниках та до його погіршення в державах, які не є членами даного об'єднання, перебивається вищим за вартістю ефектом створення торгівлі [11, с. 133–155].

Використовуючи ефект масштабу, Дж. Вайнер обґрунтував і твердження про те, що розмір митного союзу має значення, оскільки чим більшим є його зона, тим більш імовірним є розвиток вільної торгівлі. Однак Д. Крепс уважає, що теорія Вайнера про митний союз у деяких випадках має більш негативний результат, ніж позитивний [12, с. 207–208]. Дж. Мід, своєю чергою, вважав, що дана теорія буде дієвою лише за умов нееластичного попиту та еластичної пропозиції та лише з додаванням ефекту «розширення торгівлі» може фактично збільшити обсяг торгівлі [13].

Аналізуючи нові теорії економічної інтеграції як другу стадію еволюції теорії міжнародної економічної інтеграції, варто зазначити, що їх також називають динамічними теоріями економічної інтеграції [14, с. 163–168]. Дані теорії економічної інтеграції часто представлені як «новий регіоналізм» та «старий регіоналізм», або «перший регіоналізм» та «другий регіоналізм» [15; 16].

Французький учений М. Алле як один із представників нової теорії економічної інтеграції визначав суть інтеграції у створенні єдиного ринкового простору в межах декількох країн, де мають діяти ринкові сили та вільна конкуренція з мінімальним втручанням держави [17, с. 43]. У своїй праці «Лібералізація міжнародних економічних відносин» М. Алле визначив міжнародну торгівлю та світовий ринок як два основні рушії цивілізаційного процесу. Американський учений Б. Баласса вбачає основну сутність інтеграції в усуненні дискримінації та будь-яких дій держави, які впливають на свободу дій приватного сектору економіки. Пізніше у своїй праці «Єдина Європа. Шлях до процвітання» М. Алле підсумував, що інтеграція в результаті веде до створення єдиного ринку, в межах якого існує вільний рух товарів, послуг, капіталів та людей, без жодних обмежень та з вільно конвертованою валютою.

М. Алле та Б. Баласса визначають такі динамічні ефекти інтеграції на економіку, як: зміна структури ринку і конкуренції, технологічні зміни, зростання продуктивності, інвестиційна діяльність та різного роду ризики [18, с. 449–454]. Брада та Мендес визначають провідну роль інвестицій як одного з динамічних ефектів, який призведе до збільшення економічних масштабів та залучення більшої кількості споживачів [14, с. 164].

Нові теорії економічної інтеграції розвиваються під впливом динамічних ефектів, які з'явилися нещодавно в результаті останніх змін, які формують світову економіку і до сьогодні. Зокрема, російські економісти розглядають інтеграцію «як явище регіонального характеру» [20, с. 96]. Н. Семенов наголошує: «...є усупільненням виробництва на міжнародному рівні через свідоме регулювання урядами країн, що беруть участь у ній, взаємного поділу праці та міжнародної економічної кооперації» і далі: «Регіональна інтеграція, або регіональна інтеграція виробництва, у своєму розвитку проходять певні ступені – від зони вільної торгівлі до повної інтеграції» [20, с. 192].

Залучення країн у зовнішньоекономічні відносини відбувається шляхом приєднання їх до регіонального об'єднання. Саме такий підхід до дослідження інтеграції відтворено розроблена професором Паризького університету А. Маршалем концепція «континентальної інтеграції» [21, с. 192]. Доказом її об'єктивності, на його думку, є послідовне розширення протягом всієї історії людства,

людської співпраці, що ґрунтується на всьому комплексі відносин – економічних, політичних, ідеологічних, культурних тощо.

Екстраполяція цієї закономірності на штотухле А. Маршала на думку, що розширення людської співпраці не може зупинитися при досягненні нею національного рівня. Вона переростає національні кордони, виявляється у тенденції до згуртованості держав у великий організм. Інтеграція національна, міждержавна характеризується встановленням людської співпраці на глобальному, міждержавному рівні. Між національною та інтернаціональною інтеграцією існує проміжна форма – інтеграція континентальна, якої легше досягти, оскільки всередині континенту спостерігається більша однорідність географічного, економічного, політичного, етнічного характеру, яка виражається у більшій згуртованості і співпраці [21, с. 289]. Варто також зазначити, що перші ідеї теорії міжнародної інтеграції походили з теорій міжнародних відносин, які потім доопрацьовувалися та доповнювалися, але на даний момент не існує однієї чітко визначеної, з якою погодилися усі дослідники [22, с. 5].

Одним із найуспішніших інтеграційних об'єднань варто вважати Європейський Союз. Однак історія його розвитку вказує на складність цього процесу. Перші ідеї щодо об'єднання європейських держав зароджувалися ще в часи раннього Середньовіччя, так як Європа була сильно розділена і це стало причиною великої кількості війн. Дж. МакКормік у своїй книзі «Розуміння Євросоюзу: короткий зміст» основоположними щодо об'єднання Європи вважає ідеї П. Дюбуа та А. Маріні. Зокрема, француз П'єр Дюбуа розглядав союз європейських монархій через призму «християнської республіки». У своєму трактаті про «Повернення Святої Землі» він доводив, що саме війни в Європі роблять її слабкою перед зовнішніми ворогами [23, с. 36]. Цю ідею також підтримував папа Пій II [24]. Варто зазначити, що перші ідеї формування цілісного європейського суспільства мали релігійний характер, але пізніше їх зміст полягав у гарантії миру та захисту Європи від зовнішніх загарбників, яскравим прикладом цього став «Великий план» герцога де Сюллі.

Детальний аналіз євроінтеграції провів Шарль де Сен-П'єр у трактаті, що мав назву «Проект вічного миру в Європі», де вчений детально обґрунтовує витоки європейської цілісності та визначає Європу як справжню цілісну спільноту [25, с. 136–161].

Ідеї щодо об'єднання Європи висловлювали також Ж.-Ж. Руссо та І. Кант. Зокрема, І. Кант у своїй праці «Проект вічного миру» висловлював тезу про єдність Європи та недоцільність війни на її територіях [26, с. 158].

Однак згодом учені почали надавати більшого значення економічній інтеграції в Європі, ніж політичній. Саме такі ідеї обґрунтовували у своїх працях такі вчені, як П. де Лагарда, Г. фон Трітцке, Ф. Ліст, П. Дех.

Думки вчених щодо трактування сутності та форм європейської інтеграції розділилися на дві течії, а саме «максималістську» та «мінімалістську». Прихильники першої (А. Спінеллі) вважали, що устрій Європи має бути феодальним із метою створення економічної та політичного союзу. Представники другої течії (У. Черчилль) доводили, що на теренах Європи має існувати економічний союз, в якому незалежні держави матимуть торговельні відносини між собою [27].

А. Спінеллі та Ж. Моне у своїх працях переносять економічну інтеграцію на ЄС. Вони доводили що спільна діяльність буде значно ефективнішою в економічній сфері, ніж окремо кожної держави. Ж. Моне розумів, що європейські країни повинні об'єднатися у виробництві сталі та видо-

бутку вугілля, що зближить їх між собою, унеможливить будь-які прояви війни та буде корисним для їх економік.

Цю ідею підтримав міністр Франції Р. Шумен, виголосивши переконливу промову 9 травня 1950 р. щодо часткової економічної інтеграції, у результаті якої Францією, Німеччиною, Італією, Бельгією, Нідерландами та Люксембургом у 1951 р. було створено Європейське об'єднання вугілля та сталі. Як відомо, у перші повенні роки на теренах Європи створювалися організації політичного, гуманітарного та військового призначення. Однією з найбільш успішних інституцій такого типу була Рада Європи, але вона не виконувала значних компетенцій у сфері економіки. Саме тому створення Європейського об'єднання вугілля і сталі стало першим етапом європейської економічної інтеграції. Головним завданням Співтовариства було стимулювання економічного розвитку, підвищення рівня життя та зайнятості в країнах – членах об'єднання, забезпечення рівномірного доступу до природних ресурсів та їх раціональне використання. Саме вугілля та сталь стали відправними точками подальшої економічної інтеграції в Європі. Згідно з теорією Ж. Моне, подальша інтеграція мала відбуватися відповідно до успішності діяльності інших галузей економіки, що забезпечить поетапність та погалузевість розвитку економічної інтеграції Європи [28, с. 31].

В основі ідеї європейської інтеграції можна виділити історичні, політичні, культурно-цивілізаційні та соціально-економічні передумови, без яких інтеграційні процеси були

б неможливими. Сьогодні можна говорити лише про одне інтеграційне об'єднання, яке пройшло всі п'ять стадій економічної інтеграції, і це – Європейський Союз.

Автори словника Європейського Союзу розрізняють позитивну та негативну інтеграцію. Остання передбачає усунення перешкод на шляху вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили, а відтак, сприяє утворенню спільного ринку. Загалом, негативна інтеграція не містить у собі значних протиріч, оскільки, посилюючи роль ринкових сил, вона передбачає перспективу зростання добробуту внаслідок оптимізації розміщення ресурсів.

Однак лише процесу негативної інтеграції недостатньо для утворення спільного ринку. Реальна економіка управляється за допомогою широкого кола правил, норм та інших інструментів урядової політики, які істотно гальмують процес міжнародної економічної інтеграції. Аби уникнути підризу основ вільної та чесної конкуренції в митному союзі, потрібно гармонізувати національні політики і розробити спільний підхід, тобто здійснювати позитивну інтеграцію.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз основних підходів до визначення поняття міжнародної економічної інтеграції дав змогу більш глибоко розглянути всі складові та аспекти даного поняття, а здійснене у статті обґрунтування існуючих поглядів на теорії економічної інтеграції та формування єдиного ринку ЄС дали змогу проаналізувати ці явища з іншої точки зору та оцінити їхню важливість в економічній теорії.

Список використаних джерел:

1. Мировая экономика и международные экономические отношения: в 2-х ч. Ч. 2: [учебник] / Под ред. чл.-корр. РАН, д.э.н., проф. Р.А. Хасбулатова. – М.: Гардарики, 2006. – С. 39.
2. Ropke W. Integration und Desintegration der Internationalen Wirtschaft in: *Wirtschaftsfragen der freien Welt*. Frankfurt, 1957. – P. 500.
3. Balassa, V.: *The theory of economic integration*. Richard D. Irwin, Homewood, Ill., 1961. – P. 1–2.
4. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: [монографія] / А.С. Філіпенко (кер.), В.С. Будкін, М.А. Дудченко [та ін.]. – К.: Знання України, 2004. – 304 с.
5. Streeten P. *Economic integration. Aspects and Problems. Second Revised and Enlarged Edition*. – Leyden, 1964. – P. 16–17.
6. Мальський М. Міжнародні відносини (Історія. Теорія. Економіка): [навч. посіб.] / М. Мальський; за ред. М.З. Мальського, Ю.М. Мороза. – Львів: ЛНУ, 2002. – 397 с.
7. Лук'яненко Д. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2005. – 204 с.
8. Bhagwati, Jagdish, and Arvind Panagariya. 1996. The theory of preferential trade agreements: Historical evolution and current trends. *The American Economic Review* 86 (2). – P. 82–87.
9. Amr Sadek Hosny *Theories of Economic Integration: A Survey of the Economic and Political Literature International Journal of Economy, Management and Social Sciences*, 2 (5) May 2013. – P. 133–155
10. Catudal, Honore M. 1951. Review of The customs union issue, by Jacob Viner. *The American Journal of International Law* 45 (1). – P. 209–211.
11. Amr Sadek Hosny *Theories of Economic Integration: A Survey of the Economic and Political Literature International Journal of Economy, Management and Social Sciences*, 2 (5) May 2013. – P. 133–155.
12. Kreps, Theodore J. 1950. Review of The customs union issue, by Jacob Viner. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 272 (Nov.1950). – P. 207–208.
13. Meade, J. E. 1955. *The theory of customs unions*. Amsterdam: North Holland.
14. Brada, Joseph C., and Jose A. Mendez. 1988. An estimate of the dynamic effects of economic integration. *The Review of Economics and Statistics* 70 (1). – P. 163–168.
15. Bhagwati, Jagdish. 1993. Regionalism and multilateralism: An overview. Chapter 2 in *New Dimensions in Regional Integration*, edited by Jaime De Melo and Arvind Panagariya. Cambridge University Press.
16. Burfisher, Mary, Sherman Robinson, and Karen Thierfelder. 2003. Regionalism: Old and new, theory and practice. Paper prepared for presentation to the International Agricultural Trade Research Consortium (IATRC) Conference, Italy.
17. Бураківській І.В. Міжнародна торгівля та економічний розвиток країн з перехідною економікою / І.В. Бураківській. – К., 1998. – 204 с.
18. Allen, Robert Loring. 1963. Review of The theory of economic integration, by Bela Balassa. *Economic Development and Cultural Change* 11 (4). – P. 449–454
19. Brada, Joseph C., and Jose A. Mendez. 1988. An estimate of the dynamic effects of economic integration. *The Review of Economics and Statistics* 70 (1). – P. 163–168.
20. Семенов Н.А. *Международные экономические отношения: [курс лекцій]* / Н.А. Семенов. – М.: Гардарики, 1998. – 336 с.
21. Marshall, A. *The Limits of Foreign Policy*, N.Y., 1954. – 240 p.
22. McCormick J. *European Union Politics* / John McCormick. – London: Palgrave Macmillan, 2011. – 384 p.

23. McCormick J. Understanding the European Union: a concise introduction. – Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2005. – 260 p.
24. Фуше М. Европейская республика. Исторические и географические контуры / М. Фуше. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 168 с.
25. Сен-Пьер Ш.И. (де) Избранные места из проекта вечного мира. В изложении Ж.-Ж. Руссо. / Ж.-Ж. Руссо, Ш.И. де Сен-Пьер // Трактаты о вечном мире; сост. И.С. Андреева и А.В. Гулыга; пер. с фр. – СПб.: Алетейя. 2003. – С. 136–161.
26. Кант И. К вечному миру / И. Кант. – М.: Наука, 1989. – 218 с.
27. Staab A. The European Union Explained: Institutions, Actors, Global impact / Andreas Staab. – 2nd ed. – Bloomington: Indiana University Press, 2011. – 232 p.
28. Посельський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посельський. – К.: Смолоскип, 2002. – 168 с.

Аннотация. В работе охарактеризованы теоретико-методологические основы исследования проблем формирования и развития экономической интеграции. Проанализирована литературная база, которая касается проблем возникновения и развития основных теорий экономической интеграции. Обоснованы главные различия между трактовкой понятия «экономическая интеграция». Проведен анализ понятия «европейская интеграция».

Ключевые слова: международная экономика, экономическая интеграция, единый рынок.

Summary. The paper describes the theoretical and methodological basis of research into the problems of development and establishment of the economic integration. The basic literary base concerning issues of development of the basic theories of economic integration. Grounded main differences between the interpretation of the concept of economic integration. Analysed of the concept of European integration.

Key words: international economics, economic integration, single market.